

przez archeologów i historyków w badaniach burzliwego okresu wędrówek ludów w strefie środkowego i dolnego Dunaju.

Zamieszczone teksty zostały podzielone na grupy tematyczne. Najliczniejszą tworzą referaty poświęcone zagadnieniu przetrwania części ludności rzymskiej na obszarze prowincji naddunajskich. J. Šašel (*Zur historischen Ethnographie des mittleren Donauraums*) omówił różnego typu źródła wskazujące na istnienie częściowej kontynuacji osadnictwa, zwracając szczególnie uwagę na odkryte w ostatnich latach w Słowenii nieduże osiedla obronne typu późnoantycznego, zamieszkiwane do końca VI w. n. e. L. Eckhart (*Die Kontinuität in den Lorcher Kirchenbauten mit besonderer Berücksichtigung der Kirche des 5. Jahrhunderts*) omówił wyniki badań w kościele Św. Laurentiusa w Lauriacum i wykazał, że zachodziła tu bezsporna ciągłość istnienia chrześcijańskiej świątyni od IV do XIII w. W. Grünewald (*Zum spätromischen Fundstoffs im Legionslager Carnuntum*) omówiła ceramikę z ornamentyką gładzoną pochodzącą z Carnuntum, datowaną na schyłek IV i początki V w.; a M. Kandler (*Archäologische Beobachtungen zur Baugeschichte des Legionslager Carnuntum am Ausgang der Antike*) zajęła się całościowo najmłodszymi warstwami tego obiektu. Budowle najpóźniejszego poziomu konstrukcyjnego (VI), m. in. z ceramiką wyżej wymienionego typu, na podstawie przekonywających danych można datować na pierwszą połowę V w. E. Tóth (*Zur Geschichte des nordpannonischen Raumes im 5. und 6. Jahrhundert*) przedstawił natomiast rozmaite dowody trwania grup ludności rzymskiej w północnej Panonii (źródła pisane, zabytki związane z chrześcijaństwem, kościoł w Aquinum z końca IV i V w. oraz fragmenty architektoniczne z kamienia z Gorsium, Dörgicse, Savarii, Táp z V-VI w.). Wreszcie H. D. Kahl omówił w obszernym studium (*Zwischen Aquileja und Salzburg*) problematykę przetrwania ludności i chrześcijańskiej organizacji kościelnej w Karantanii do czasu tzw. drugiej chrystianizacji tego obszaru w VIII w. Zasadniczą podstawę jego rozważań stanowiła wielostronna analiza *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* oraz zabytki architektury sakralnej. Generalne stwierdzenie — to przetrwanie do około r. 600 (przybycie Słowian) kościołów tzw. typu akwilejskiego ze specjalną „katedrą”, które niesłusznie uważano często za przejściowe siedziby biskupów. W okresie późniejszym, chociaż niewątpliwie zachowały się tu dość liczne grupy ludności romańskiej, kontynuujące tradycję chrześcijańską, to brak było jednak organizacji kościelnej.

Drugą grupę tworzą referaty poświęcone sytuacji kulturowej w omawianej epoce na obszarze Rumunii. I. Ioniță (*Die Römer-Daker und die Wandervölker im donauländischen Karpatenraum im 4. Jahrhundert*) zajął się niektórymi kwestiami związanymi z kulturą czerniachowską (Sintana de Mureș), starając się zwłaszcza rozróżnić w jej obrębie rozmaite elementy etniczne i przypisać konkretne stanowiska lub obiekty „Dako-Rzymianom”, Germanom i Sarmatom. Zastosowane kryteria interpretacji etnicznej trudno jednak uznać za przekonywające. Nie wydaje się też słuszne przypisanie „Dako-Rzymianom” wszystkich tych stanowisk czerniachowskich w Rumunii, które dostarczyły zabytków pochodzących zapewne z okresu po r. 375. Również stanowiska typu Costișabrateri wiąże autor (i pozostali jego rumuńscy koledzy) z autochtoniczną ludnością „dacko-rzymską”, co musi wywoływać podobne wątpliwości. Późniejszemu okresowi zostały poświęcone artykuły R. Harhoiu (*Das norddonauländische Gebiet im 5. Jahrhundert und seine Beziehungen zum spätromischen Kaiserreich*) i K. Horedta (*Wandervölker und Romanen im 5. bis 6. Jahrhundert in Siebenbürgen*). Harhoiu omówił całość materiałów archeologicznych z V w., dokonując ich podziału na 3 grupy chronologiczne (bardzo wyraźna cezura około r. 450, mniej wyraźna około r. 420/430). Niezmiernie interesujące są jego obserwacje na temat terytorialnego rozmieszczenia znalezisk. Wyróżniają się 3 ich centra: w płn. Mołdawii, płn.-wsch. Muntenii i w północnym Siedmiogrodzie, z tym że najwcześniejsze znaleziska znane są głównie z obszarów na wschód od Karpat. Tam też koncentrują się wczesne zespoły, które można wiązać z Hunami, natomiast późniejsze znane są tylko z Siedmiogrodu. Większość pozostałych materiałów uznał Harhoiu za ostrogocko-alańskie, a jedynie niektóre (osady i cmentarzyska typu Bratei) — za ślady ludności autochtonicznej. Podobny zakres tematyczny, przy nieco innym rozłożeniu akcentów (np. przypisanie złotych znalezisk Ostrogotom), ma wypowiedź Horedta, który ponadto zwrócił uwagę na przerwanie napływu monet po czasach Teodozjusza I oraz wskazał na pojawienie się gepidzkich cmentarzysk rządowych typu merowińskiego w końcu V w. i na cezurę dzielącą starsze (wczesny VI w.) i młodsze (VII w.) cmentarzyska tego typu.

Kolejne referaty zgrupowano pod wspólnym tytułem „Cesarstwo rzymskie a wschodniogermańskie królestwo”. Większość z nich to opracowania historyków. E. Chrysos (*Der Kaiser und die Könige*) zajął się kwestią tytułatury władców w cesarstwie wczesnobizantyjskim, D. Claude (*Die ostgotischen Königserhebungen*) starał się odtworzyć zasady regulujące obsadzanie tronu u Ostrogotów, O. Gschwantler (*Ermanrich, sein Selbstmord und die Hamdirsage*) skonfrontował przekaz Jordanesa i Hamdirsagi na temat śmierci Hermanaryka, a E. Stutz (*Die germanistische These vom „Donauweg“ gotisch-arianischer Missionare im 5. und 6. Jahrhundert*) przeanalizował zagadnienie słów pochodzenia gockiego we wczesnoniemieckiej terminologii kościelnej. Dołączono tu również krótkie wystąpienie U. E. Hagberga (*Gotisches Gold in Götaland*) na temat skarbów złota w Skandynawii oraz opracowanie V. Bierbrauera (*Zur chronologischen, soziologischen und regionalen Gliederung des ostgermanischen Fundstoffs des 5. Jahrhunderts in Südosteuropa*). Przedstawił on próbę wyróżnienia w kulturze czerniachowskiej młodszej fazy, którą cechuje m. in. zubożenie wyposażenia większości grobów i pojawienie się nielicznych bardzo bogatych pochówków, które nawiązują niektórymi elementami wyposażenia do bogatych grobów z doby huńskiej horyzontu Untersiebenbrunn. Następny horyzont tego typu (Domolospuszta-Bácsordas) można odnieść do drugiej połowy V w. Najbogatsze spośród tych grobów można uznać za pochówki przedstawicieli arystokracji germańskiej. Obserwuje się daleko idące podobieństwo zespołów tego rodzaju na całym obszarze ich występowania, jedynie Słowacja wyróżnia się pewnymi cechami specyficznymi (m. in. wkładanie broni do grobów).

Czytelnika polskiego zainteresują zwłaszcza dwa referaty poświęcone zagadnieniu Słowian, przedstawione przez K. Godłowskiego (*Das Aufhören der germanischen Kulturen an der mittleren Donau und das Problem des Vordringens der Slawen*) i J. Szydłowskiego (*Zur Anwesenheit der Westslawen an der mittleren Donau im ausgehenden 5. und 6. Jahrhundert*), a więc rzeczników odmiennych koncepcji w kwestii pochodzenia Słowian. W obu wystąpieniach omówione zostały nieliczne przekazy źródłowe, które można wykorzystywać analizując problem pojawienia się Słowian w rejonie środkowego Dunaju. Szydłowski przyjmuje na podstawie danych historycznych i częściowo stwierdzeń archeologicznych, że Słowianie pojawili się tu najpóźniej w pierwszej połowie VI w. i przybyli z północy oraz wskazują na niektóre przesłanki przemawiające na rzecz poglądu, iż kultura przeworska stanowiła podstawę rozwoju kultury zachodnich Słowian. Natomiast Godłowski, ze względu na trudność datowania najstarszych materiałów słowiańskich, zajął się głównie kwestią datowania migracji Słowian drogą pośrednią przez ustalenie chronologii zanikania osadnictwa kontynuującego kulturę typu okresu rzymskiego oraz na podstawie dat najmłodszych znalezisk złotych monet wczesnobizantyjskich. Dane te wskazują, że ekspansja słowiańska z centrum krystalizacyjnego w zachodnich rejonach Ukrainy w kierunku zachodnim objęła najpierw południową Polskę, następnie zapewne w pierwszej połowie VI w. Słowację i północne Morawy, a wreszcie Czechy i południowe Morawy — raczej dopiero po r. 568. Nader pozytywnie trzeba ocenić podjęcie rzeczowej dyskusji przez przedstawicieli odmiennych koncepcji na temat pochodzenia Słowian, chociaż określona tematyka sympozjum spowodowała, że sporne kwestie zostały przedstawione w sposób marginesowy.

Referat M. Köhegyi (*Sarmatenzeitliche Grabberaubung in Ungarn*) został poświęcony dość specyficznej, marginesowej kwestii rabowania w starożytności grobów sarmackich na przykładzie cmentarzyska w Madaras.

Ostatnią pozycję omawianego wydawnictwa stanowi obszerna praca W. Pohla (*Die Gepiden und die Gentes an der mittleren Donau nach dem Zerfall des Attilareiches*), będąca odautorskim podsumowaniem tematyki sympozjum, syntezą uwzględniającą wyniki studiów nad kwestiami szczegółowymi przedstawione przez pozostałych autorów. Chociaż bowiem w tytule pracy wymienieni są Gepidzi, którym poświęcono najwięcej miejsca, to jednak Autor nie ograniczył się tylko do dziejów tego ludu. Wstępna partia dotyczy sytuacji plemion znajdujących się pod władzą Attyli oraz różnych kwestii związanych z bitwą nad Nedao, a zasadnicza część opracowania dziejów Gepidów i innych plemion germańskich ze strefy środkowego Dunaju w drugiej połowie V i na początku VI w. Główny nacisk położony został na interpretację źródeł pisanych, choć także źródła archeologiczne zostały szeroko wykorzystane, zwłaszcza przy wykreślaniu siedzib poszczególnych plemion. Jednak Pohl niekiedy interpretuje źródła archeologiczne dość swobodnie. Poważne zwłaszcza wąt-

pliwości wywołuje jego koncepcja przeciwstawnego ujęcia gospodarki Gepidów w porównaniu z Ostrogotami, Herulami i Rugiami. Jego zdaniem jedynie wśród Gepidów większość ludności trudniła się rolnictwem, natomiast pozostałe plemiona utrzymywały się wyłącznie z rabunków, trybutu, zaciężnej służby wojskowej i wyzysku resztek podbitej ludności rzymskiej. Podobną rolę (wyzyskiwanej ludności rolniczej) przeznacza też znacznej części pozostałych w południowych Morawach i przyległych rejonach (zdominowanych przez Ostrogotów i Herulów) grup ludności swewskiej. Tego rodzaju sformułowania nie mają uzasadnienia, wykraczają poza zakres informacji zawartych w źródłach pisanych oraz poza granice interpretacji faktów archeologicznych.

Szeroki wachlarz tematyki prac zamieszczonych w omawianym wydawnictwie wyklucza możliwość ustosunkowania się do poszczególnych twierdzeń sformułowanych przez autorów. Podkreślić jednak trzeba jeszcze raz, że zbiór ten stanowi niezwykle rzeczyste podsumowanie studiów w zakresie omawianych zagadnień i dla badaczy interesujących się okresem wędrówek ludów w Europie środkowo-wschodniej będzie jednym z podstawowych dzieł, kopalnią informacji i wskazówek bibliograficznych, a wiele oryginalnych koncepcji inspirować będzie dalsze prace nad wyjaśnieniem problemów wciąż jeszcze niewystarczająco zbadanych.

Zenon Woźniak

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]